

KÁNTOR LAJOS

ROMÁNIAI MAGYAR SZÍNHÁZ: SZÍNVLONAL ÉS LEHETŐSÉG

Régi jó szokás szerint, azaz nem hallgatva ezúttal a formabontás szíréhangjára (mondjuk, Peter Handke „közönséggyalázó“ meg „önbecsmérlő“ beszédjátékaira), az új színházi évad kezdetén köszöntjük a nézőket, na és persze a színészeket, rendezőket, díszlettervezőket — egész színházkultúránkat, mely az anyakönyvek szerint is matuzsálemi korú, immár hivatalosan is betöltötte 180. életévét.

Nem közönséges évadot kezdünk; mint ilyen idős korban általában, ez a színházi év is tele van ünneplésre, pillanatnyi megállásra, főhajtásra biztató évfordulókkal: a kolozsvári állandó magyar színjátszás 182. évadjában a nagyváradiak is már a 175. születésnapra emlékeznek, feljegyzések vannak ugyanis róla, hogy a kolozsvári társulat 1798 augusztusától októberéig ott tartott előadásokat. És természetesen együtt ünnepelünk valamennyi hazai színházzal a nagy román színésznő, Lucia Sturdza-Bulandra születésének századik évfordulóján. Ez a megemlékezés tulajdonképpen már a jelenbe vezet át, Lucia Sturdza-Bulandra ugyanis nemcsak nevét adta az egyik legjobb, legkorszerűbb felfogású bukaresti színháznak, hanem élete utolsó idejéig vállalta az aktív részvételt a ma már csak „Lucia Sturdza-Bulandra“-ként ismert Teatrul Municipal vezetésében, tekintélyének megteremtésében. Annyi bel- és külföldi siker után fölösleges részletezni, hogy mit köszönhet a román színjátszás ennek a színháznak, olyan szakembereinek, mint például Li-viu Ciulei, és a többi neves bukaresti rendezőnek, Radu Beligannak, Penciulescunak, Esrignek, Giurchescunak, sőt a már náluk fiatalabbnak is.

S még egy évforduló, amely már egészen közel hoz témánkhoz, a romániai magyar színház jelenéhez. 25 évvel ezelőtt a Szentgyörgyi István Színművészeti Főiskola végzős évfolyama, élve a lehetőséggel, színházat alapított Nagybanán — a szatmári színházat (néhány év múltán ugyanis átköltöztek a szomszéd városba, a már meglévő színházépületbe). Valójában versbe kívánczó tett, nemhiába örököltette meg Kányádi Sándor a jövő versolvasói számára. (Szép és természetes szimbólum, hogy Kányádi első, színpadra kerülő darabját, néhány évvel ezelőtt, a szatmáriak vitték sikerre.)

Ennyit tehát az évfordulókról, a kisebb-nagyobb ünnepekről, ne többet: úgyis túl sokat ünnepelünk, és közben hajlamosak vagyunk megfélekezni színházaink reális, halaszthatatlan gondjairól. Mert ha innen közelítjük a kérdést, ugyancsak azt mondhatjuk, nem akármilyen évadot kellene kezdeni a romániai magyar színházakban, hanem olyat, amely végre méltó a futólag említett, rendkívüli örökséghez, mai, a felvilágosító hőskorával vetekedő, nemzetiségi szerepéhez s művészi teljesítményeiben is képes felzárkózni az európai híru és rangú modern román színházhoz. Valójában nem is egyetlen évad, hanem egy új szakasz kezdetét várjuk, egy olyan színháztörténeti szakasz kezdetét, amely — csíráiban talán már jelen is van, de nem könnyű felismerni, mert egyelőre az avar, a középszer sok mindent betakar. Pedig hát számos feltétel adva volna a megújuláshoz, a felzárkózáshoz. (Amikor a felzárkózást emlegetjük, gondolunk nyilván a bukaresti s egynémely vidéki román színházra, de gondolunk a romániai magyar irodalom utóbbi évekbeli eredményeire s a képzőművészetre, arra a saját hangra, sajátos látásra, melyet egy-egy alkotó műveiben már nemcsak a házi kritikusok s a lelkes hazai művészetpártolók ismernek fel.) A legfontosabb e feltételek közül bizonytalán az a hat magyar társulat (önálló színház vagy tagozat), melyeknek nevét és illetőségét büszkén soroljuk elő, valahányszor nemzetiségi kultúránk lehetőségeiről, intézményeiről esik szó; valóban, soha ennyi, államilag szubvencionált, állandó magyar színház nem működött e tájakon, mint napjainkban. De nem egyszerű mennyiségi kérdéssről van szó. A kolozsvári, a marosvásárhelyi, a szatmári, a nagyváradi, a sepsiszentgyörgyi, a temesvári együttesnél vannak kitűnő színészek, különböző korosztályokból, akik már többször bizonyítottak ország-világ előtt: hogy mást ne mondjunk, például román és magyar filmekben, az *Akaszottak erdejétől* az *Ítéletig*, a *Plusz-mínusz egy napig*; hosszú volna felsorolni a neveket.

A szükséges feltételek közt beszélünk kell, persze, a műsortervekről. Igaz, ezeknek az összeállításában sokféle szempont érvényesül, mégis főlőleges itt keresni a kibúvót. Mert vajon magyarázható-e mással, mint a szubjektív tényezőkkel, hogy ugyanazon évadban egyes színházak jó vagy elfogadható repertoárt állítanak össze, mások, különféle ígényekre, fórumokra hivatkozva többségükben jellegtelen, érdektelen művekkel töltik ki a szezont? Először is, a klasszikusok mindenkinek a rendelkezésére állnak. Ám nyilván nehezebb megkeresni azt a klasszikus darabot, amelynek a korszerű értelmezésével kortársi művészi, erkölcsi mondanivaló fejezhető ki, mint „véletlenül“ épp azt a színdarabot venni elő, amely az előző években valamelyik világvárosban már sikert aratott. Peter Brook, a lengyel Skuszanka, Penculescu vagy Major Tamás a Shakespeare-szövegeket olvasta újra, és nem a szomszédába ment leskelődni (a közelebbi és távolabbi „szomszédokhoz“ elmenni természetesen fontos, de nem azért, hogy színpadkész művészi koncepciókat importáljunk!). A másolás, bármilyen hű legyen, magán viseli a provincializmus bélyegét, ezt nem rejtheti el a díszletek átrendezése, jobbról balra és balról jobbra tologatása. Mint ahogy az is fölötte gyanús, hogy két-három évad alatt különböző színházainkban ugyanazt a modern szerzőt vagy esetleg épp ugyanazt a darabot láthatjuk. Külön-külön s mégis egyidőben fedezték volna fel őket színházi illetékeseink?

Régi panasz a színházak házatáján, hogy nehéz színpadképes mai hazai darabot találni, arról viszont jóval kevesebb szó esik — s még kevesebb történik érte —, hogy egy-egy érdekes, értékes drámát a színház szakembereinek a segítségével színpadképessé tegyenek. Sokszor leírták már: az ún. irodalmi titkárságot legtöbb helyen szimpla adminisztratív szervnek tekintik, nem dramaturgi, hanem rossz értelemben vett papírmunka folyik ott. Nem egyik vagy másik irodalmi titkár személyéről van szó, hanem egy káros, meggyökeresedett szemléletről. Vannak azért kivételek. Csak dicsérni lehet például a kolozsvári magyar színháztól jött biztatást, melynek eredményeként néhány jó, sikeres prózai alkotásból szerzőjük színpadi művet írt — színpadi sikert lehetővé tevő művet: így született meg a *Zokogó majom* alapján a *Sánta angyalok utcája*, a Titus Popovici-film, a *Hatalom és Igazság* dráma-változata vagy legutóbb a színdarabbá átirrt *Csipike*, Fodor Sándor kitűnő gyermekkönyvéből. Annak viszont már nem tudunk feltétlenül örvendeni, ha e sikerek láttán kultuszt csinálnak az átírásból, miközben jobb sorsra érdemes idősebb és fiatalabb drámaírók és drámaíró-jelöltek régebbi és újabb darabjai mellett érzéketlenül mennek el. Érdemes volna külön számba venni csak a mindenki számára hozzáférhető (könyv alakban, folyóiratokban kinyomtatott) hazai drámákat; mit játszottak el belőlük színházaink, s mi vár az utókorra vagy a holnapi, frissebb látású, bátrabb dramaturgokra, rendezőkre, színházvezetőkre. Hiszen számos, bukaresti, kolozsvári, marosvásárhelyi, pitești-i román együttesektől kipróbált román dráma nem talált még a hazai magyar színházakban pártfogóra (D. R. Popescu újabb drámáitól Marin Sorescuig), ugyanakkor viszont középszerű drámaírók eléggé kétes értékű vígjátékait újra és újra előveszik.

De beszéljünk arról, ami számunkra még nyilvánvalóbb. Ha sokáig jogos volt a védekezés, hogy nincs megfelelő mai romániai magyar dráma, napjainkban erre hivatkozni egyre indokolatlanabb. Meggyőződésünk szerint az utóbbi években lényegesen megváltozott a helyzet, s ma már nemcsak általában az irodalmat helyezhetjük fölébe hazai magyar színházunknak, hanem új drámairodalmunk legjavát is. Évek óta cikkezünk a Páskándi—Kocsis jelenségről, míg végre két-három színház beadta nálunk is a derekát; ám a *Tornyot választok* vagy a *Bolyai János estéje* meg a *Megszámláltatott fák* örvendetes sikere, korábban pedig *A bosszúálló kapus* bemutatója sem feledtetheti, hogy a *Vendégséget* s *Az eb olykor emeli lábát* című Páskándi-darabot itthon csak műkedvelőink játszották el (Kolozsvárt, illetve Temesvárt), hogy a *Megszámláltatott fák* hat évét (!) várt a színházi felfedeztetésre, s ezalatt mennyit sajnáltatták magukat dramaturgjaink, színházigazgatóink, rendezőink. Magyarázatot a késésekre, elmaradásokra lehet találni, a tény attól tény marad, és ebben az esetben a tények valóban nagyon makacsok: Páskándit és Kocsist előbb fedezték fel maguknak az egyetemi, sőt a középiskolás színjátszók, mint illetékes színházi szakembereink, akik még tegnap is az említett szerzők dramaturgiai fogyatékoságaira hivatkoztak. És nem csupán Páskándiról meg Kocsisról kell szólnunk. Az irodalmi titkárok sorra telefonálják végre divatba jött drámaíróinkat, mai tárgyú új darabot kérnek tőlük, de amiért csak kezüket kellene kinyújtaniuk, azt nem veszik észre: Szemlér Ferenc kötetben megtalálható tár-

sadalmi drámájának, a *Marci jól érettnek* minden figyelemfelhívás ellenére sem akad színházi gazdája. Bizonyára Deák Tamás is újra megérdemelné a színházak figyelmét, várjuk Kányádi színpadi bemutatkozása után a folytatást, s olvashattuk Lászlóffy Csabának is olyan darabját, amely a *Gólya, gólya, gílicénél* jóval többet markolt. Ha nem is az *Anyám könnyű álmot ígér* szintű mű a *Pompás Gedeon*, reális konfliktusokat villantott fel, s ezt tette Földes Mária is több színdarabjában; a *33 névtelen levélben* Méhes György is megláttatta a valóság egy kis darabkáját. Számítsuk oda a felsoroltakhoz az egykötetes vagy még kötethez sem jutott fiatalabbakat és legfiatalabbakat (Kincses Elemért, Dehel Gábort, Tömöry Pétert, a kolozsvári Stúdió—51-ben bemutatkozott Márton Jenőt), s e névsorolásból mindjárt kiderül, hogy a romániai magyar színházi kibontakozásnak még egy, alapvetően fontos feltétele megvan, illetve a helyzet e téren javul: nem kényszerből, de hivatástudatból, jól felfogott művészi érdekből lehet, sőt kell erre az eredeti, jó műveket is produkáló autochton drámairodalomra építeni.

Hol van hát a hiba, pontosabban a hiány? Rendezőkben — mondják, mondjuk régóta. Közben azonban két-három kitünő és több jó előadásnak tapsolhattunk különböző színházi városainkban, amelyeknek főhőse — nyilván a színészek alkotó közreműködésével — a rendező volt. Mindenekelőtt a Harag György fel- és megújította Nagy István-dráma vásárhelyi előadására, az *Özönvíz előttre* utalunk, a kolozsvári *Tornyot választokra*, Harag vendégrendezésében, és a Kolozsvárra szintén csak visszalátogató rendező, Szabó József szép munkájára, Bálint Tibor regényének hangulatát a színpadra varázsló *Sánta angyalok utcájára*. És Szabó József rendezte Nagyváradon, stúdióelőadásban az első hazai „abszurdoid“-ot hivatásos színészekkel, emlékezetes sikerrel. Ne feledkezzünk meg azért Cseresnyés Gyula érdemeiről sem, aki Temesvárt a diákoknak jelentős segítséget adott Páskándi színrevitelében. Ahogy Cseresnyés színészből, Gyöngyösi Gábor irodalmi titkárból lépett elő — két bemutató erejéig — rendezővé, és Zsoldos Árpád a *Bolyai János estéjével* országos díjat nyert, a második Gyöngyösi—Kocsis-együttműködés pedig, a *Megszámláltatott fák* megnövekedett várakozásunkat is kielégítette. Bábszínházban, de nemcsak bábelőadáson bizonyította fantáziagazdagságát Kovács Ildikó, a báb- és pantomimszínész Koblicska Kálmán a kolozsvári Echinox-diákcsoporttal élvezetes, intellektuális produciókat hozott létre, a temesvári és kolozsvári diákoknak saját rendezőik is vannak (legutóbb Horváth Sz. Istvánra figyeltünk fel, aki Márton Jenő darabját rendezte ötletesen a Stúdió—51-ben). Van tehát utánpótlás, „rejtett tartalék“. És természetesen várjuk, sőt elvárjuk, hogy Taub János, aki az utóbbi évtized egyik legjobb romániai magyar színházi előadását, Pinter *Gondnokát*, legutóbb pedig Csehov *Ivanovját* rendezte Temesvárt, ne feledkezzék meg korábbi alkotótársairól. S hisszük, hogy Rappaport Ottó sokkal többre képes, mint azt mostanában a kolozsvári magyar színházban bizonyította, mert emlékszünk még *Az ember tragédiája* vitatott, de gondolatokat vagy akár indulatokat ébresztő bemutatójára, s nemrég láthattuk leszűkített szimbolikájú, mégis szuggesztív művészi víziójában az *Éjjeli menedékhelyet*, a nagybányai román együttestől. Várjuk, reméljük, hogy többi rendezőnk is képes a megújulásra, hogy olyan nagy tapasztalatú és szakmai tudású színházi ember pél-

dául, mint Tompa Miklós, aki annak idején a vásárhelyi Székely Színházban annyi sikert ért meg, ismét hallat magáról, s hogy tanítványai a nemrég megnyílt rendezői szakon korszerű színházismerettel felfegyverkezve, új vérkeringést hoznak majd színházainkba.

Íme, a lehetőségek gyors-leltára, és ez még bizonyára hiányos is; ha csupán ennyi volna, akkor sem lenne indokolható a romániai magyar színházkultúra lemaradása — ami viszont, sajnos, tény. Mert igaz ugyan, hogy alkalomra akár tekintélyes hosszúságú eredménylistát készíthetünk, színházaink hétköznapi valósága azonban korántsem ilyen pozitív, egy-egy művészi (kollektív vagy egyéni) siker meglehetősen alacsony átlagból emelkedik ki (s ez az átlag olykor talán nagyobbak is láttatja a sikert, mint amilyen valójában!), a színpadi produkciók nagy többségére az „átkos középszer“ a jellemző. A hivatalnoki szemlélet, a rutin, az egyoldalúan értelmezett tervteljesítés jellemzi általában a romániai magyar színházak vezetését, s ha a mutatószámok mellett egy évadban egyetlen visszhangos művészi produkció is akad, teljes az ön-elégültség. Ez aztán jó táptalaja a színészi közönynek, az elkényelmeseedésnek.

Jó példa erre — sajnos, csak a bizonyításra, nem pedig erkölcsi értelemben — a kolozsvári magyar színház, ahol hosszú évek óta beszélnék a stúdiószínpad megteremtéséről, de mindeddig semmit sem tettek érte, objektív akadályokra, így helyiség-hiányra hivatkoznak. Nos, e kifogás kissé nevétségesen hangzik, különösen londoni, müncheni vagy krakkói pince- és padlásszínházak külső feltételeivel összehasonlítva, ahol olykor egészen kezdetleges színpadtechnikai feltételek között, 30-40 férőhelyes (fapados!) kis odúban izgalmas előadásokat produkálnak nem is akármilyen színészek, akik ezt a „munkát“, tv-, film- vagy más színházakbéli szerepeik mellett, művészi elhivatottságból vállalják. Hát még ha arra gondolunk, hány kolozsvári (vagy marosvásárhelyi, szatmári) színész panaszkodik, hogy évek óta nem kap tehetségéhez méltó szerepet, de semmit sem tesz, semmit sem kezdeményez maga, hogy kitörjön a bűvös körből. A nagyváradiak becsületére legyen mondvá, ők példás stúdió-munkát végeznek, s azóta, hogy valamikor a János vitéz operett-dalaival kezdték, valóban kísérleti színpaddá alakították házi stúdiójukat — a próbatermet. (Ugyancsak a műsortervi s egyéb problémák egyéni feloldását szolgálják színészeink örvendetesen szaporodó és emelkedő színvonalú önálló előadóstjei — sajnos, ezekkel sem mindenütt találkozunk.)

No de a stúdiómunka erőteljes hangsúlyozása következtében úgy tűnhet, hogy egy bizonyos — mondjuk avantgarde — színházeszmény nevében fogalmazzuk meg az „átkos középszer“-ről szóló elmarasztaló ítéletet, s nem vesszük figyelembe a közönségvizlést (és persze a pénzügyi tervteljesítést). Korántsem erről van szó. Színházainkban sajnos sokan visszaélnék az ún. közönségigénnyel, s ezen a címen a legolcsóbb szórakoztatással beérik. Londonban, a világ színházi fővárosában is vannak „közönségigény“-t kielégítő előadások (és színházak), s még azt sem állíthatnánk, hogy a színre kerülő szórakoztató darabok sokkal magvasabbak volnának, mint a nálunkfelé játszott hasonlóak (drámatechnikailag persze jóval meggyőzőbbek); csakhogy ezekből a darabokból a rendező s a színészek olyan pergő, élvezetes előadást teremtenek, hogy

Shakespeare- vagy Beckett-előadás után érkezve sem bosszankodhat itt az ember. Egyszóval, a „közönségigény“ nem jelent feloldást a szakmai becsület kötelezettsége alól. Hány unalmas bemutatót láthattunk viszont mi, ahol a rendező, az igazgató, a dramaturg, a főkönyvelő a szegény közönségre hárította a felelősséget. (Hirtelen egy Oscar Wilde-darab kolozsvári előadása jut eszünkbe, a példák száma azonban szinte végtelen.)

A közönségre szokás hivatkozni a történelmi tablók létjogosultságának igazolásául is. Nem akarjuk elvitatni senkitől a jó szándékot, mindenesetre hasznosnak tűnik felidézni a *Tornyot választok* közönségvisszhangját, jóllehet Páskándi darabjai bizonyos kritikai minősítések szerint nem „népszolgálati“, hanem „modern“ alkotások. Nos, Páskándi Géza — Harag György és a színészek segítségével — úgy idézte fel a történelmet, hogy elsősorban gondolkodtatott, emberi dilemmákra irányította a figyelmet, kosztümös darabban, drámai feszültségben, a helyi színek érvényesítésével, de elzsongító búslakodás-gyönyörködés nélkül. Ezen a bemutaton, mint korábban az *Özönvíz előttben*, úgy éreztük, hogy valóban egy sajátos színpadi hang, eredeti játéktípus van alakulóban, amely egyszerre romániai magyar és egyetemes. Író, rendező, színész nem a külsőségekkel (vagy nem főképp azokkal) jelezte, hogy hol és mikor történik a cselekmény, hol és mikor vetődnek fel azok az erkölcsi problémák; szöveg, színészi beszéd (és ének), koreográfia együtt hatott, egy irányban. És egészen más, erősen lirizált eszközökkel, színészeivel Szabó József a *Sánta angyalok utcáját* úgy láttatta kolozsvári történetnek, hogy közben azt is érezzük, mit jelent az ember megaláztatása, s milyen elpusztíthatatlan szépséget terem a becsület, az emberi hit.

Türelmetlenségünket a mai romániai magyar színház iránt éppen ezek a kiemelkedő előadások ébresztik fel, mert rádöbbenenek arra, milyen lehetőségeket, milyen tehetségeket hagyunk kárba veszni, elszikkadni. A középszer elfogadása ugyanis megbocsáthatatlan bűn rendezővel, színésszel — és főképp a közönséggel szemben.

Nevelni, meggyőzni csak szenvedélyes hittel lehet.

Kovács György és Benes Ilona A művész halála című Lovinescu-darabban

